

АСИМ ПЕЦО (Београд)

РАДОСАВ БОШКОВИЋ КАО ДИЈАЛЕКТОЛОГ

Радосав Бошковић је имао само 23 године када је објавио свој први рад из дијалектологије (*О природи, развоју и заменицима гласа x у говорима Црне Горе*), а објавио га је у Јужнословенском филологу — и тадашњем, и садашњем водећем лингвистичком часопису — и у славистици и у европистици. Ако се подсетимо чињеница да је уредник, а и тадашњи власник овога часописа, проф. А. Белић, био врло пробирљив уредник — биће нам јасно какво је признање, објављивањем овога свога рада у том часопису, добио млади и талентовани Радосав Бошковић. Али, истини за вољу, и Јужнословенски филолог је добио изванредан прилог и драгоцену анализу значајног фонетског проблема црногорских говора, уз то и несвакидашњег сарадника. Вриједно се овдје, и овом приликом, подсетити и чињенице да су многи друти, и Бошковићеве вршњаци, а и ученици, своје стручне прилоге отпочињали, најчешће, језичким поукама и краћим чланцима у Нашем језику. Радосав Бошковић, како је већ речено, не иде том стазом. Он је на почетку своје научничке каријере кренуо од Филолога и од суштинских проблема и историје и дијалектологије нашега језика. И не без разлога. И већ се ту, у свом научном првјенцу, показао као самосвојан научни радник: од приступа тематици до начина обраде датих проблема. Има у овоме и неке симболике. Ако се по јутру дан познаје, онда се и по овом раду могло закључити да су и сербокроатистика и југославистика и славистика добиле значајног посленика. Године које су долазиле и радови које је дао Р. Бошковић, то су у потпуности потврдили. И још нешто. Бошковић у много чему подсећа на великог свог претходника и цијењеног Вуковог

сарадника — на Буру Даничића. Имају ова два посленика у области наше науке о језику подоста сличности — и у животу и у раду.

Бошковићев рад *О природи, развтку и заменицима гласа х у говорима Црне Горе* уноси неке новине у нашу дијалектологију. Прво, из збира карактеристика које нуди једно говорно подручје, одабире се једна особина: судбина задњонепчаног констриктива у одређеној говорној зони. Јесте, још од Вука се знало за неједнаку судбину ове фонеме у црногорским говорима, али се није нудила тако прегледна слика ни у једном постојећем раду. Уз то, до тада су, обично, писане монографије о појединим говорима (исп. о овоме код мене: *Дијалектологија у часописима на српскохрватском језику*, Радови АНУБиХ — LXX, Одјељење друштвених наука књ. 21, Сарајево 1981, 73—194), мало је било прилога у којима је обрађиван појединачни проблем. Р. Бошковић и ту иде својом стазом: обрађује само један фонетски проблем, и посматра га као типичну изоглосу црногорских говора.

А шта нам пружа овај Бошковићев прилог? Пружа нам неколико значајних података, и за дијалектологију и за историју сх. језика. Ту се, прво, даје цјеловита слика судбине ове фонеме у говорима Црне Горе — знатно потпуније и прегледније него што су је давали дотадашњи синтетички радови: Решетарев *Der Štokavishe Dialekt* (Беч 1907) и Белићева *Дијалектолошка карта српскога језика* (на руском, Петроград 1905). Ту се, друго, овај проблем посматра као сегмент фонолошког система црногорских говора као цјелине. Ту се, треће, овај фонетски проблем посматра као лингвистичка појава: и узрочници и посљедице резултат су властитих еволутивних процеса. И четврто, али не као мање важно: овај рад наговјештава новији стил у нашој науци о језику: *бошковићевски стил* који је до данас остао непоновљен, а ријетко и достижан.

Проблем који је захваћен овим радом давао је могућности да се иде на цијелу монографију. Али, на нашу велику жалост, он није доживио ни своју потпуну обраду. Наиме, овдје је обрађен само један дио проблема. Наговјештен је завршетак који нисмо дочекали. Па ипак. Овај Бошковићев дијалектолошки дрвјенац остао је у нашој науци као врло цијењен и користан прилог. Уз то, тај рад наговјештава будућег лингвисту широких захвата и дубинских анализа, лингвисту који све појаве у језику посматра у склопу цјелокупног језичког система и који рјешења за те појаве тражи на компаративистичким основама.

У овоме раду даје се и подјела црногорских говора, заснована на вриједностима фонеме *х* и њеним супституантима. Биће то једна од првих подјела ове говорне зоне, а њене вриједности нису оспорили ни доцнији радови о говорима Црне

Горе (в. библиографију о тим говорима код Драге Ђупића, *Црногорски говори*, ЦАНУ Научни скупови, књ. 12, Титоград 1984, стр. 104—127).

Послије овога рада са дијалектолошком тематиком Р. Бошковић ће се цијелога живота радо враћати дијалектологији. Мада је био професор палеославистике и компаративистике, он је до краја живота остао привржен и дијалектологији. То потврђују и следећи његови радови из ове гране науке о језику:

1. *Przegląd dialektów Starej Czarnogóry (z uwzględnieniem gwar sąsiednich) (L' examen des dialectes du Vieux Monténégro — Stara Crna Gora- en tenant compte des parlers voisins)* (рађено заједно са пољским научником М. Малецким).

2. *Извештај* (о испитивању говора Озринића).

3. *О једној акценатској особини дијалеката западне и јужне Истре.*

4. *Рефлекси група, тј, дј, тђ, дђ, стј, здј, скј, згј, (ск^е, зг^е) у дијалектима јужне и западне Истре.*

Уз ове радове, са типично дијалектолошком проблематиком, овамо би могли ићи и радови из ономастике, као:

1. *Поводом неких топонима.*

2. *Око неких страсрских личних хипокористика.*

3. *Из ономастичке деривације и поводом ње.*

4. *О босанско-херцеговачкој деклинацији Салко, Салке (неколико речи).*

5. *Категорија старих српскохрватских личних хипокористика типа Андре, Андрета (Андрете) у интерпретацији Даничића и других.**

— У свим тим радовима, сасвим разумљиво, почесто се иде у дијалектологију, па и у славистику у најширем значењу тога научног појма. Све ово је и схватљиво и разумљиво. Поготово када је ријеч о радовима Радосава Бошковића.

У раду који је резултат заједничких теренских испитивања староцрногорских говора Р. Бошковића и М. Малецког указује се на један број типичнијих изоглоса ове говорне зоне: укупно њих 17. А међу тим изоглосама, свакако, налазе се оне најтипичније које, и данас, дају овим говорима обиљежје архаичности. То су, да укажемо на неке: старији акценат, са парокситонезом (*копрѝва, корѝго*) и чување дугог циркумфлекса и на отвореној окситонези (*козѝ*) и, разумљиво, на парокситонези (*угорнѝк, лежѝше*); јекавска јотовања: *ћѝца, ћѝскота, с'ѝме*; уз: *ос'ѝе, коз'ѝи*; појава веларног *ѝ* (*мѝако, ѝук, ѝората*); појава обличког синкретизма са *-ма* у множини (*Турѝима, женама*); појава акузатива мј. локатива уз приједлоге *у, на* и у синг. и

* Потпунију библиографију ових радова в. у књизи: Р. Бошковић: *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград 1978.

у плур.; одређене специфичности у замјеничкој деклинацији (*ови, они; мене, тебе, себе* — ДЛ синг., *ни, ви* — дат., *не, ве* — акуз.).

Ту се даје и подјела дате говорне зоне на 4 дијалекатска подтипа: *цетињски* (обухвата староцрногорску говорну зону и приморје од Боке до Бара); *барски* (обухвата Бар и Зупце); *кучко-пиперски* (обухвата Куче и Пипере) и *бјелопавлићко-пјешивачки* говорни тип (обухвата Бјелопавлиће и Пјешивце) — ова подјела, за разлику од оне дате у раду о судбини фонеме *x* у црногорским говорима, заснована је на више говорних особина: степену развијености акцентуације, судбини полугласника, судбини вокалских скупина *-ao* у финалној позицији слога, судбини звучних сугласника на крају ријечи, судбини фонеме *-x*, одређеном броју морфолошких специфичности.

Мада је ријеч о једној врсти извјештаја, који су Р. Бошковић и М. Малецки поднијели о својим теренским истраживањима, ту се даје шира слика говорних прилика црногорске зоне. Ако се ово упореди са подацима које нам даје сам Р. Бошковић у свом *Извјештају* о испитивању говора Озринића, лако ће се доћи до закључка шта и у оном првом извјештају припала Бошковићу. И ту се лако уочава бошковићевски приступ проблематици и бошковићевски начин изношења грађе. И у овом извјештају имамо подјелу црногорских говора — на четири типа — а на основу њихове акцентуације. И то овако:

Прва група (Пипери, Подгорица са околином, Зета, Кучи и Братоножићи) — чува се стара двочлана акценатска система: *мљња, сестрљ; нљрљд, нљжљћ; грљдљ, женљ; ливљда, угљрник*.

Друга група (Ријечка, Љешанска и Црмничка нахија, Бар са околином, и Катунска нахија осим Озринића, Загарача и Комана) — не зна за окситонезу типа *мљња, сестрљ*, мјесто тих акценатских типова ту налазимо појаву метатаксе, дакле *мљња, сѣстра*.

Трећа група (Озринићи, Загарач, Комани) не зна за окситонезу као ни претходна група, али умјесто метатаксичких резултата ту имамо појаву полуулазног акцента у примјерима типа *муња* дакле: *мљња*. То значи да је у овој зони дошло до дјелимичног помјерања силазних акцената са отворене утимае, и то ако је претходни слог био дуг, дакле, ту је „дјелимично пренесена акцентуација само са једним акцентом улазног карактера“.

Четврта група (Бјелопавлићи, осим Вражегрмаца и Васојевићи), а за разлику од претходне двије, има обиљежја новоштокавске политоније у примјерима типа *муња, сѣстра, нљрод, нљжљћ*. Дакле, са крајњег отвореног слога, ако је био кратак, акценат је пренесен на претходни слог у духу новоштокавског преношења.

И у овом прилогу види се Бошковићев смисао за проницање у суштину проблема. Пратећи појаву обличког синкретизма Гпа = Лпа (*по ливада, по кревета*) тражи се и њено рјешење. Али и то бошковићевски. Ево како: „Проф. Решетар, који је први истакао ову црту црногорских говора, мисли да су морфолошки разлози по среди. Он сматра да је додир међу овим облицима преко наставака *x* учинио да се један почне употребљавати место другог, генитив место локатива... И не чини ми се да има право. Изгледа ми напротив, или бар на то нас дијалекатски материјал упућује, да узрок овој замени локатива генитивом треба тражити изван именичке деклинације: у деклинацији придева и придевских заменица“ (Одабрани чланци..., 42).

У посљератном периоду проф. Бошковић се окреће проблемима Истре. У том периоду настали су његови радови из фонетске и акценатске проблематике ове говорне зоне. Овај период могао би се назвати свијетлим периодом у стваралаштву Радосава Бошковића. То је вријеме када је његово здравствено стање прилично стабилно и када се он посвећује и науци и уздицању научног подмлатка. Ја сам, знатно раније, имао могућности да опширније говорим о радовима проф. Бошковића са истарском дијалектолошком проблематиком (в. мој рад: *Поводом најновијих радова о истарским говорима*. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд 1970, књ. 36, стр. 38—66). Оваје ћу само поновити да је Бошковић и у овом раду показао колики је мајстор за избор тема и колики је стручњак у обради врло замршених језичких проблема. Он и оваје узима само један проблем — било да је у питању акцентуација или фонетика. И у оба случаја врло тананом анализом рјешава оно што, на први поглед, изгледа нерјешиво. Тако у раду о једној, дакле — једној, акценатској особини јужноистарске зоне за проблем се узима појава двају дугих акцената у говору истог лица и на истим ријечима (уп.: „иста особа једну исту реч, у којој бисмо очекивали ' акценат, изговора једанпут тако, с ' акцентом, а други пут друкчије, с ^ акцентом“), наоко ти говори „добро разликују ' и ^“ и у њима се „смењивање тих акцената не може протумачити фонетско-физиолошком блискошћу њиховом“ (све из књиге Р. Бошковић: Одабрани чланци и расправе, стр. 231). Чињеница је, наиме, да за овакво мијешање наших дугих акцената знају многи говори са непревредом акцентуацијом, тј. ту појаву налазимо у говорима у којима још није у потпуности завршен процес новоштокавске политоније. Чињеница је, исто тако, да би многи други и ову истарску особину покушали рјешавати и објашњавати на већ познат начин — то је посљедица неискристалисаних интонационих опозиција због чега долази до мијешања ' и ^ . Али, чињеница је да Р. Бошковић није прихватио тај метод рјешавања овога проблема, није таквом стазом кренуо ка

објашњавању ове појаве у неким истарским говорима. Он је тражио други, увјерљивији пут. И нашао га је. Ево како.

Узмимо за примјер каштелирски говорни тип, То је „аутохтони чакавски дијалекат“. Његова акцентуација је до XVI вијека „несумњиво чакавска“. Доказ су остади те акцентуације у примјерима типа *врњѧ*, *плетѧ* (Марковац, стр. 237), тј. чување " акцента на отвореној ултими. Од XVI вијека ова акцентуација пада под јак утицај „штокавске акцентуације досељеника“. Али не под утицај за који знају, рецимо, далматински чакавски говори. У питању је посебан утицај — тј. овај чакавски говор не прихвата штокавске еволутивне импулсе и развија свој акценат у духу штокавске акцентуације него прима готове штокавске акценте и чува их напоредо са својим старим акцентом. То јест: „Каштелирска акцентуација штокавизирана је — не на тај начин што се она развијала и развила под штокавским утицајем као импулсом; него на тај начин и зато што су представници каштелирског дијалекта постали у једно одређено време, тако да кажем, билингви: с два паралелна дијалекта — чакавским и штокавским, с две паралелне акцентуације — чакавском и штокавском“ (стр. 242). То значи даље, да је каштелирски говор имао и *лѧхѧ*, са циркумфлексно интонираном дужином, и *лѧха*, са новоштокавским акцентом. И они су до краја задржали та своја својства. Отуда и закључак да данашње каштелирско *лѧха* „претставља — не резултат развитка основног чакавског *лѧхѧ*: његове прераде под штокавским утицајем и у штокавском духу у *лѧхѧ*, с узлазном дужином уместо раније силазне; него резултат потпуног усвајања од стране каштелирских чакаваца — убачене и штокавске компоненте ранијих дублета *лѧхѧ / / лѧха . . .*“ (стр. 242). А ово све због тога што ту нема трагова од „прелазних ступњева“ од *лѧхѧ* и *лѧха*. А такво стање нуди говор чакавске Кринге који зна за сва три акценатска типа: *лѧха*, *лѧхѧ*, *вѧнѧ* (стр. 243), гдје је *лѧха*, са узлазном дужином настала под штокавским утицајем, силазна дужина је преинтонирана у узлазну; *лѧхѧ* представља прелазни степен између *лѧхѧ* и *лѧха*, а *лѧха* је „последњи степен у развитку основног чакавског *лѧхѧ*“ (244). Каштелирско *лѧха* је резултат властите акценатске еволуције, а *лѧха* је нанос из говора штокавских досељеника.

Као што видимо, један, на први поглед неважан детаљ тражио је не само способност за уочавање и комбинаторику него и сасвим добро познавање цјелокупне и чакавске и штокавске акцентуације. А све је то добро познавао проф. Бошковић. Отуда и овкава теоретска размишљања и закључивање које улива повјерење.

Други рад проф. Бошковића са истарском дијалектолошком проблематиком спада међу обимније радове. Има читавих 56 страница, што није честа појава код проф. Бошковића. Управо,

ово је последице његове докторске дисертације, ако се изузму двије књиге упоредне граматике словенских језика, најобимнији његов рад. Проблем је интересантан и за историју нашега језика и за нашу дијалектологију. Ја ћу овдје указати само на једну мисао из тога рада. На самом почетку овога рада (стр. 295 у књизи) читамо и следеће ретке: „Могуће је да су данашњи истарски *шт*-говори били некад *шћ*-говори, па су у изолованим речима и у суфиксу *-иште* под утицајем штокавских неикавских говора своје *шћ* заменили групом *шт*, а сачували га — због живе језичке везе — у алтернационим односима“ (стр. 295). Ово је једно од начелних питања из наше историјске дијалектологије — тј. да ли је икавштина настала у домену *шћа*-говора или је, пак, она могла да се развије и у границама што-говора? Ја сам о томе шире писао у опису западnobосанских *и-шћа* говора (БХДЗБ. I, III). О томе сам дуго разговарао и са проф. Бошковићем и још увијек ме та проблематика заокупља и прогања. Ипак, чини ми се, има подоста разлога који нас упућују на претпоставку да извориште икавштине тражимо у границама *шћа*икавштине. Колико је то историјски оправдано, показаће новија истраживања у овој области наше историјске дијалектологије.

И ово неколико мојих запажања о раду проф. Р. Бошковића у области наше дијалектологије показује колико је овај наш научник био свестран и комплетан научни посленик. Оно што је радио, радио је темељито, и са пуно критичности. Могуће је да ће неки његов суд претрпјети измјене у времену које долази, али је, несумњива, непобитна истина да се такви посленици у области наше лингвистике не рађају често.

Ја сам, на почетку овога рада, поредио Бошковића са Даничићем. И не без разлога. Таквим поређењем ћу и завршити. Пишући о Даничићу Р. Бошковић је написао и ову мисао: Даничић је „пре свега — ерудиција, школа, звање — он је сав од лингвистичке анализе, сав од науке“. Све ово, и у оваквој форми, може да се каже и за аутора тих мисли, за Радосава Бошковића.

Асим ПЕЦО

РАДОСАВ БОШКОВИЧ КАК ДИАЛЕКТОЛОГ

Резюме

В этой работе, автор подчеркивает значение исследований Р. Бошковица в области диалектов сербохорватского языка. Помимо работ, исследующих проблематику черногорских говоров, есть и труды по говорам Истрии. В этих своих исследованиях Р. Бошковиц показал возможности как можно делать общие выводы на основании разработки отдельных проблем (фонетики, ударений и т.п.). Все эти исследования отличаются оригинальностью подхода к проблематике и убедительностью предложенных выводов.